

معرفی کتاب

برهان وجودی

سید محمد حسینی سورکی

برهان وجودی، جاناتان بارنز، ترجمه احمد دیانی، قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، پژوهشکده فلسفه و کلام اسلامی، ۱۹۹ صفحه، رقعی، بهار ۱۳۸۶.

Janathan Barnes, *The Ontological argument*, London and Basingstoke, The Macmillan Press, 1972.

نقد و نظر / سال دوازدهم / شماره سوم و چهارم، ۳۳۲

برهان وجودی، ترجمه کتابی است که انتشارات مک میلان در سال ۱۹۷۲ به چاپ رسانیده است. این کتاب یکی از مجموعه کتاب‌هایی است که توسط برخی فیلسوفان مشهور در حوزه‌های مختلف و مهم فلسفه دین نگاشته شده و از سوی انتشارات مک میلان به چاپ رسیده است. این مجموعه عمدتاً به طرح و تحلیل برخی مسائل فلسفی و چالش‌های مهم و مرتبط با ادعاها و باورهای دینی-مذهبی و بیان و بررسی راه‌حل‌های فلسفه کلاسیک معاصر می‌پردازند. نویسنده این کتاب، جاناتان بارنز^۱ (استادیار پیشین فلسفه در دانشگاه آکسفورد و هم‌اینک استاد فلسفه در دانشگاه سوربن پاریس) است.

سروراستار متن انگلیسی این اثر، دابلیو، دی. هادسن (استاد فلسفه در دانشگاه اکستر) در پیش‌گفتار آغازین کتاب، این اثر را یک تک‌نگاری عمیق و عالمانه به حساب آورده و در مقام

• قم - میدان شهدا، ابتدای خیابان معلم
• پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی
• تلفن: ۰۲۵۱-۷۷۲۱۱۶۵
• صندوق پستی: ۳۷۱۸۵/۳۶۸۸
• پست الکترونیک: naqd@ica.ac.ir

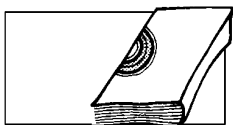
تحسین و تعریف آن، شرح و توضیحات نویسنده را روشن و دقیق و تحلیل نویسنده از مفاهیم اساسی‌ای همچون ضرورت، حمل، وجود، و ... را در همه‌جا، مفصل و روشن دانسته است. برهان وجودی، به یکی از مهم‌ترین و مشهورترین برهان‌های اثبات وجود خدا که از سوی قدیس آنسلم (روحانی مسیحی و فیلسوف برجسته و بلند آوازه ایتالیایی، معروف به حکیم آسمانی) مطرح شده می‌پردازد. این برهان، از ویژگی‌ها و اهمیت بالایی برخوردار است؛ از سویی، (دست کم آن گونه که ادعا شده است) یک برهان پیشینی است که برای اثبات وجود خداوند از هیچ مقدمه دیگری بهره نمی‌گیرد و از سوی دیگر، به دلیل ویژگی‌های منحصر به فرد این برهان، سر منشأ بسیاری از مباحث و مناقشه‌های مهم فلسفی بوده و بسیاری از متفکران از منظرهای مختلف فلسفی به بررسی و نقد و گاه جانبداری از آن همت گماشته‌اند.

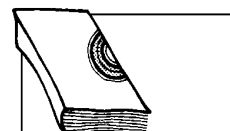
نویسنده تلاش کرده است تا پس از بحث و بررسی و تجزیه و تحلیل تقریرهای مختلف برهان وجودی و بیان و بررسی آن در شکل و ساختار نمادین منطق جدید، در حد توان، تبیینی ساده و روشن در زمینه چستی برهان وجودی و درستی و نادرستی عناصر به کار رفته در آن ارائه کند. این اثر نه تنها برای افرادی که دغدغه دینی و الاهیاتی دارند و دلیل و برهان را مسیری مناسب برای باورمندی و اعتقاد خداوند می‌دانند مفید است، بلکه برای افرادی که علقه‌های منطقی و فلسفی داشته و مایلند با نمونه‌ای دقیق از یک تمرین نظام‌مند منطقی و فلسفی، خود را بیازمایند، مفید و جالب خواهد بود.

گزارش اجمالی محتوای کتاب

برهان وجودی در چهار فصل و یک خاتمه به همراه ملحقات (شامل سال‌شمار زندگی آنسلم و بیان صوری قیاس خلف آنسلم) تنظیم یافته است.

در فصل اول، تقریرهای عمده و معروف برهان وجودی، البته با توضیحات جزئی و گاه تا اندازه‌ای مفصل تبیین شده‌اند. نویسنده پس از بیان تاریخچه اجمالی طرح برهان وجودی با تأکید بر این نکته که بیشتر وقت خود را (در این کتاب) صرف برهان وجودی آنسلم - که به اعتقاد او پیچیده‌ترین و بحث‌برانگیزترین تقریر برهان وجودی است - کرده است، به تقریرهای متنوع و مشهور برهان وجودی، اشاره کرده (و گاه آنها را توضیح داده) است. ابتدا از برهان آنسلم و چگونگی کشف و طرح آن آغاز کرده و با نیم‌نگاهی به نقدهایی که معاصران آنسلم ضمن استناد

و اشاره به بخش‌هایی از کتاب مخاطبه با غیر آنسلم، مقدمات برهان و قیاس خلف آنسلم را تجزیه و تحلیل کرده است و به‌اجمال به برخی تقریرهای (گوناگون) برهان وجودی که در پاسخ به اشکال / پاسخ نقضی گونیلون، از سوی آنسلم مطرح شده، اشاره شده است.

در ادامه با توجه دادن به این نکته که احتمالاً دکارت وقتی برهان وجودی خود را تنسیق می‌کرد، کتاب مخاطبه با غیر را نخوانده بود و با تأکید بر این که البته «او مطمئناً از نقدهای آکویناس بر دلیل دوم آنسلم اطلاع داشت» به برهان وجودی دکارت اشاره کرده و از یک دلیل شبه دکارتی سخن به میان می‌آورد و به‌اجمال به برهان وجودی زنون اشاره می‌کند ... و در بخشی با عنوان «ادگه موجهه»، ضمن اشاره به وجه ممیز برهان‌های وجودی ملکم و هارتسهورن، ضمن طرح ادعاهای هارتسون مبنی بر این که: «ده دلیل جهت‌دار برای وجود خدا فراهم آورده است» به بحث از دلیل جهت‌دار و (البته جالب‌ترین دلیل جهت‌دار و کلام هارتسهورن) پرداخته است و در ادامه نیز به مقایسه و تحلیل و بررسی اجمالی تقریرهای چندگانه پیش گفته، می‌نشیند.

نویسنده با بیان این نکته که معاصران آنسلم و دکارت با شتاب‌زدگی و با سرهم کردن ادله ساختگی به مخالفت با ادگه آنها پرداخته‌اند، با برگزیدن برهان و ردیه گونیلون (جزیره گمشده) به‌عنوان یکی از قدیمی‌ترین و مهم‌ترین دعاوی و ادله نقضی ادعا شده در دو برهان وجودی آنسلم و دکارت صفحاتی را به تحلیل ساختار و مفاد و محتوای این ردیه / پاسخ نقضی، اختصاص داده و در پایان فصل، پاسخ آنسلم به گونیلون را مطرح ساخته است.

فصل دوم و سوم کتاب، همان‌گونه که خود مؤلف در پیش‌گفتار کتاب گفته است، تلاشی است برای ارزیابی و سپس نقد دو حرکت عمده در نقد و رد برهان وجودی.

فصل دوم، با عنوان وجود ضروری، با طرح و اشاره به استدلال [ملحدانه] پیشینی جی. ال. فیندلی (۱۹۸۷-۱۹۰۳ م) به سود الحاد و دیدگاه او در باب این که موفقیت استدلالش مستلزم شکست برهان وجودی است آغاز می‌شود، و اشاره به بحث‌هایی در باب ضرورت ناظر به حکم (de dicto) و ضرورت ناظر به واقع (de re) ضرورت‌های منطقی و ضرورت تجربی و ... ادامه می‌یابد.

طرح و تحلیل دیدگاه هیوم (هیچ گزاره وجودی بالضروره صادق نیست) و بحث از وجود ضروری کلیات از دیگر مباحث مطرح شده در این فصل هستند. مؤلف همچنین با بجا دانستن

انتقاد روشن کانت از حامیان وجود ضروری به اختصار دیدگاه‌های کانت و سِرل را در این زمینه مطرح کرده و تا اندازه‌ای توضیح داده است.

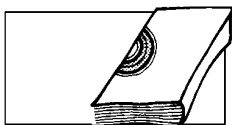
در فصل سوم (با عنوان وجود و حمل) که یکی از فصل‌های مبسوط و مفصل کتاب است، مؤلف با تأکید بر این نکته که شعار «هر وجود یک معقول نیست» متداول ولی مبهم است، تعیین و توضیح معنای آن را برای سنجش میزان قوت آن در مقابل برهان وجودی مهم و ضروری بر شمرده و با دقت و موشکافی، به بیان و بررسی شأن منطقی قضایای وجودی پرداخته است، و در این راستا و در ادامه به دیدگاه‌های فیلسوفانی همچون کواین، فرگه و راسل، اشاره کرده و ضمن خطا دانستن ادعای گوتلوب فرگه و جی. ای. مور، در خصوص انکار جمله‌هایی که به صورت «a وجود دارد» بیان می‌شوند؛ همگام و هم‌نظر با راسل، این دسته از جمله‌ها را جمله‌هایی متعارف و از همین‌رو معقول به حساب آورده است.

در ادامه همین فصل، به ایجاز و اختصار، دیدگاه‌های راسل، مور، فرگه و ... و مباحث مربوط به اسم خاص، را نقل و تحلیل و بررسی کرده است.

مؤلف در بخشی با عنوان «وجود و تسویر» با اشاره به ادعای برخی منطق‌دانان معاصر، مبنی بر فراتر بودن برهان وجودی از توان منطق محمولات و تلاش آنها برای جرح و تعدیل در منطق متعارف اذعان می‌کند که چنین منطق‌های آزادی بی‌شک مزایایی صوری دارند اما دفاع از آنها ظاهراً یک عکس‌العمل افراطی در مقابل نقایص ادعایی منطق معمولی است. در ادامه در یک رویکرد تحلیلی با بهره‌گیری از نمادهای منطق جدید به موضوع دوپهلویی بودن واژه exist (موجود است) اشاره شده و ادعاهای مطرح شده در این خصوص توضیح و نقد شده است.

مؤلف در خلاصه مطالب این فصل، خود، اذعان می‌کند که «در این فصل تلاش کرده‌ام تا گزارشی از آنچه را از نظر تاریخی مشهورترین نوع اشکال بر برهان وجودی است (یعنی این اشکال که برهان مذکور بر یک مفهوم غلط از وجود مبتنی است) ارائه دهم» و در همین راستا به دیدگاه‌های فرگه، کواین و راسل و مور پرداخته است.

در فصل چهارم، نویسنده با اشاره به مشکلات و پرسش‌های معناشناختی در زمینه وجود و پرسش‌های شبه نحوی آنها را موضوع و محور بحث قرار داده به بحث از ساختار دستوری واژه خدا (God) [اسم خاص یا عام بودن واژه خدا] می‌پردازد، و صورت منطقی برهان وجودی را مطرح کرده و بررسی می‌کند و در ادامه مفاهیم کلیدی برهان آنسلم، همچون: خدا، بزرگ،

کمال و ... را مطرح کرده و با تردید در این پیش فرض (مسلم و منسجم انگاشته شده) که واژه خدا، می تواند تعریف منسجم و سازگاری پذیرد، گذرا به تلاش ها و تعریف های ارائه شده در این باب اشاره کرده و در پایان این فصل (به تعبیر خود نویسنده در پیش گفتار نویسنده) انتقاد اصلی تری بر برهان وجودی طرح و از آن حمایت شده است این انتقاد بسیار فشرده و موجز بیان شده و خود نویسنده نیز با توجه دادن به این نکته که هیچ استدلالی را در بر ندارد، تأکید می کند که فقط یک نقشه ابتدایی برای استدلال است، و اگر این استدلال به نحو منسجم و سازگاری ترسیم شود، ظاهراً ارائه کننده اعتراضی است بر اکثر اشکال های متنوع خداشناسی غربی و بنابراین، به یک معنا (ارائه دهنده) اعتراضی است بر برهان آنسلم.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

نقد و نظر / سال دوازدهم / شماره سوم و چهارم، ۱۳۹۶

• قم - میدان شهدا، ابتدای خیابان معلم
• پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی
• تلفن: ۰۲۵۱-۷۷۴۲۱۶۵
• صندوق پستی: ۳۷۱۸۵/۳۶۸۸
• پست الکترونیک: naqd@ica.ac.ir

